

АКСІОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Васечко Л. О.

ВСТУП

У сучасному вихідному стані суспільства, коли визрівають загрози для його безпеки та стабільності, аксіологічно-правовий вимір прав людини набуває особливого звучання та важливості. В умовах воєнного стану, де загроза життю та гідності індивіда підвищується, необхідність врахування аксіологічних аспектів у формуванні та регулюванні правового політичного простору стає актуальною та невідкладною задачею.

Загальнолюдські цінності, вбудовані в аксіологічний контекст, стають невід'ємною частиною правового статусу особи в період воєнного конфлікту¹. Гуманізм, справедливість та свобода, визнані основоположними принципами прав людини, мають не тільки лиш теоретичне значення, але й конкретно визначають обсяг й межі влади в умовах військових дій. В сучасних моментах важливо забезпечити, щоб правові норми віддзеркалювали та враховували ці цінності в умовах екстремального виклику.

Насильство та порушення прав людини під час воєнного стану знайомі з історії, й, тим не менш, актуальні в сучасному світі. Аксіологічний підхід до правового регулювання воєнного часу передбачає створення системи, в якій головною особливістю є захист прав та свобод особи. Забезпечення справедливого та недискримінаційного підходу до всіх індивідів, незалежно від їхньої національності, релігії чи соціального статусу, стає невід'ємною частиною правової системи в умовах конфлікту чи війни.

У цьому контексті, розробка та вдосконалення аксіологічно-основаних правових інструментів, спрямованих на запобігання порушень прав людини в умовах воєнного стану, стає пріоритетним завданням для правозахисних та міжнародних організацій. Такий підхід не тільки уповільнює ризик виникнення конфліктів, але й визначає стандарти, які повинні бути забезпечені для збереження гідності та прав особи в умовах воєнного протистояння.

---

¹ Cronin-Furman K. Hypocrisy and Human Rights: Resisting Accountability for Mass Atrocities. Cornell University Press. 2022. P. 51.

Загалом врахування аксіологічних принципів у правових механізмах воєнного стану є необхідністю сучасного світу, що дозволяє побудувати більш гуманне та справедливе суспільство, навіть в обставинах екстремальної загрози. В наукових дослідженнях переважно акцентується увага на тому, як загальнолюдські цінності впливають на формування правового статусу особи під час воєнного конфлікту². Науковці відзначають необхідність врахування гуманізму, справедливості та свободи як основних принципів прав людини навіть у екстремальних обставинах.

Також відзначається історична актуальність проблем воєнного насильства та порушення прав людини та потреба у сучасних підходах до їхнього регулювання. Зокрема, вказується на важливість аксіологічного підходу до правового регулювання воєнного часу та необхідність захисту прав та свобод особи як головної цінності.

Варто відзначити, що у воєнних умовах важливо забезпечити справедливий та недискримінаційний підхід до всіх людей, не залежно від їхньої національності, релігії чи соціального статусу й важливою є роль правозахисних та міжнародних організацій у розробці та вдосконаленні аксіологічно-основаних правових інструментів для запобігання порушень прав людини в умовах війни.

Слід наголосити, що урахування аксіологічних принципів у правових механізмах воєнного стану є необхідним аспектом для формування більш гуманного та справедливого суспільства, навіть у складних обставинах екстремальної загрози.

1. Теоретичні аспекти прав людини в контексті воєнного стану

В даний час аксіологія є традиційною філософською дисципліною, що досліджує «цінності як сенсоутворюючі підстави людського буття, що задають спрямованість й мотивованість людського життя, діяльності і конкретних діянь та вчинків»³ й в певних рамках «об'ємну філософську доктрину цінностей (імперативи, ідеали, еталони, регулятиви, принцип, норми), що аналізує природу, характер, способи, склад регламентування смисложиттєвих позицій, орієнтацій, мотивації людської діяльності»⁴.

---

² Donnelly J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Cornell University Press. 2013. P. 60.

³ Hartman R., Hurst C. *Five Lectures on Formal Axiology*. Izzard Ink Publishing. 2019. P. 16.

⁴ Heep R. *Analytic Philosophy Metaphysics: Philosophy Metaphysics Epistemology Axiology Logic*. Kaindleinunlimitec. P. 37.

Сучасна політична система, так само як й правова сфера життя суспільства, представлена складною сукупністю взаємодій влади та громадянського суспільства, за допомогою яких у суспільстві відбувається інституціоналізація тих чи інших соціальних цінностей. Наявність влади викликано об'єктивною необхідністю у регуляції громадських відносин, відповідно до різноманітних потреб та інтересів громадян. Сукупність засобів та методів, застосування яких забезпечує суб'єкту влади можливість здійснювати свій вплив, прийнято називати ресурсами влади. Так, прихильником сили державного примусу був представник політико-правових вчень XVII століття Т. Гоббс⁵. На рубежі XX–XXI ст. поняття ресурсів влади знаходить інший зміст й нове звучання. Під впливом ідей плюралістичної демократії видатний американський учений Р. Даль доводить раніше висловлену думку про те, що кожен із демократичних інститутів сприяє реалізації певних прав, що виправдовує його існування⁶.

Сьогодні для дослідження сутнісних проявів інституту прав людини робиться спроба комплексного аналітико-синтетичного підходу, а методологія аналізу та синтезу обумовлена тим, що вони є комплементарними, тобто взаємодоповнюють один одного методами. Якщо аналіз є уявне розбиття об'єкта дослідження на складові, то синтез – це протилежна розумова операція, суть якої полягає в уявному об'єднанні окремих елементів в єдине ціле. Задаючи загальну логіку дослідження, ці методи сприяють постановці проблеми, виявленню протиріч, розгляду об'єкта у розвитку; мають універсальний характер, тобто однаково застосовні як до правових відносин, так й до політичних процесів⁷.

Водночас політична думка набагато пізніше знайшла застосування в осмисленні проблематики прав людини, ніж правова. Аналізуючи причини цього, А. Дірк Мозес, професор сучасної історії Сіднейського університету, поділяє кілька методологічних проблем співіснування правового та політичного, – концепція прав людини впливає з нормативної філософії природних прав (або природного закону), тоді як сучасна політична наука походить з позитивістської соціальної науки, яка відкидає філософію природних прав⁸.

---

⁵ Hobbes T. *The Elements of Law, Natural, and Politic*. Adegі Graphics LLC. 2013. P. 63.

⁶ Dahl R. *How Democratic Is the American Constitution?* Yale University Press. 2003. P. 31.

⁷ Sniderman P. *The Democratic Faith: Essays on Democratic Citizenship*. Yale University Press. 2017. P. 116.

⁸ Moses D. *Decolonization, Self-Determination, and the Rise of Global Human Rights Politics (Human Rights in History)*. Cambridge University Press. 2022. P. 107.

Справді, основою теорії природних прав (або основоположних, засадничих, фундаментальних, буттєвих)⁹ закладено філософське вчення про свободу, загальні становища якого полягають у наступному.

Перше. Усі люди вільні від народження, однак свобода не може бути абсолютною, бо в певному ракурсі вона обмежена таким самим станом інших людей. Отже, свобода полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншому.

Друге. Ніхто немає права відчужувати природні права людей. Забезпечення та охорона цих прав – основне призначення інституту держави. При цьому межі свободи можуть бути визначені лише законом, який є мірою свободи.

Третє. Частина дозволеного визначається через права людини, однак жоден перелік прав не вичерпує зміст свободи. Обмеження прав можливе виключно з метою сприяння загальному добробуту¹⁰.

Аксіологічно-правовий вимір прав людини визначається системою цінностей, які лежать в основі правового простору. Поняття прав людини не лише відіграє роль юридичної концепції, але й є невід'ємною частиною вищих цінностей суспільства. Справедливість, свобода та рівність стають важливими аксіологічними категоріями, що визначають контекст розуміння та захисту прав людини.

Варто зауважити, що аксіологічний підхід розглядає права людини як вираз загальнолюдських цінностей, що підкреслює невід'ємний зв'язок між правовими нормами та моральними переконаннями. Важливість цього виміру полягає в тому, що права людини не можуть бути відокремлені від етичних засад, які визначають наші уявлення про справедливість та гідність.

Аксіологічна складова прав людини визначає, як суспільство оцінює та визнає їх значущість, а це в свою чергу покликано забезпечити захист прав людини на рівні суспільної свідомості та культури¹¹. В певному розумінні саме аксіологічні аспекти допомагають формувати повагу до прав людини як невід'ємної складової гідності особистості.

Слід зазначити, що правовий вимір визначає рамки та механізми захисту прав людини на рівні закону, а це означає встановлення правових гарантій, процедур та інститутів, які мають забезпечити ефективний захист прав та свобод особи. Та варто пам'ятати, що

---

⁹ Рабінович П.М. Основи теорії права: навч.посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

¹⁰ Реньов Є. В. Правові цінності: природа, значення та питання аккультурації в аспекті євроінтеграції України. *Amparo*. 2021. № 4. С. 67.

¹¹ Goodhart M. *Human Rights: Politics and Practice*. Oxford University Press. 2016. P. 91.

правовий аспект є необхідним для конкретного визначення прав та відповідальності, що є важливим для правопорядку та судової системи.

З іншого боку, аксіологічно-правовий вимір підсилює важливість не лише формального визнання прав, але й їхнього внутрішнього ціннісного значення й, в свою чергу, це сприяє розвитку громадянської свідомості та культури, що впливає на ставлення суспільства до визнання та захисту прав людини, тому аксіологічний вимір вказує на важливість особистісних цінностей та відповідального ставлення до прав людини, що лежить в основі справедливого та гідного суспільства.

Права людини є фундаментальними й невід'ємними аспектами гідності та свободи, які кожен індивід повинен мати захищеними та гарантованими, тому дані права визнаються у багатьох міжнародних та національних документах, а їх забезпечення є важливою складовою розвитку правової системи та громадянського суспільства. Так, Джек Снайдер, професор міжнародних відносин у Колумбійському університеті, в своїх дослідженнях відзначив основні теоретичні аспекти прав людини:

- права людини є універсальними, тобто вони повинні бути захищеними для кожної людини незалежно від її раси, статі, релігії, соціального становища чи інших характеристик й такі права є невід'ємними, що означає, що їх неможливо позбавити людини;

- права людини визнають право на недоторканність та гідність кожної особи, а це включає право на уникнення катувань, неправомірного арешту, приниження та інших форм знуцань;

- права людини гарантують основні свободи, такі як свобода слова, свобода думки, свобода віросповідання та рівність перед законом, адже кожна людина має право на рівний доступ до правосуддя;

- окрім політичних та цивільних прав, існують і права, пов'язані з економічним, соціальним та культурним благополуччям, адже ці права включають право на працю, освіту, житло та соціальні послуги;

- права людини визнають неприпустимість будь-якої форми дискримінації на підставі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового становища;

- права людини мають міжнародний характер, і країни повинні спільно працювати для їх захисту та сприяння їх розвитку, а міжнародні організації, такі як ООН, грають важливу роль у сприянні цьому процесу;

– держави мають зобов’язання захищати права людини, а порушення цих прав може призвести до відповідальності перед міжнародними та національними органами¹².

Теоретичні аспекти прав людини в контексті воєнного стану відображають складний баланс між необхідністю забезпечити безпеку держави та зобов’язанням дотримуватися міжнародних стандартів та принципів, що гарантують захист прав та свобод особи. Воєнний стан створює унікальні виклики для забезпечення прав людини, враховуючи екстрені обставини та зміни в системі громадського управління.

Міжнародні стандарти та підходи до захисту прав людини в контексті воєнного стану визначаються рядом міжнародних документів, угод та конвенцій. Тому в свій час Філіп Алстон, директор Центру прав людини та глобальної справедливості Школи права Нью-Йоркського університету, та Раян Гудмен, професор права в Школі права Нью-Йоркського університету, визначили основні інструменти функціонування прав людини:

– Женевські конвенції, адже дані конвенції, прийняті у 1949 році, визначають права та обов’язки сторін у воєнному конфлікті й вони створені для захисту поранених, військовополонених, цивільного населення та надають гарантії щодо гуманного поводження в часи війни;

– Загальна Декларація прав, яка прийнята в 1948 році, – дана Декларація містить загальні принципи, які визначають права та свободи, які мають бути захищені в усіх сферах життя, навіть під час воєнного конфлікту;

– Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права прийнятий в 1966 році, – цей Пакт надає подальші конкретизації прав та свобод, включаючи право на життя, свободу від катувань, право на справедливий суд;

– Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права – аналогічно до Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, цей пакт надає стандарти в галузі економічних, соціальних та культурних прав, які повинні бути захищені навіть у часи війни;

– Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 про жінок, мир і безпеку, прийнята в 2000 році, дана резолюція звертає увагу до ролі жінок у врегулюванні конфліктів, їх участі в миротворчих процесах та захисту їх прав в умовах воєнного стану¹³.

---

¹² Snyder J. Human Rights for Pragmatists: Social Power in Modern Times. Princeton University Press. 2022. P. 51

¹³ Alston P., Goodman R. International Human Rights. Oxford University Press. 2000. 1580 p.

Міжнародні підходи призначені не тільки для захисту прав людини в часи війни, але й для запобігання конфліктам та сприяння миру та безпеці у світі.

В контексті воєнного стану теоретичні аспекти прав людини включають розгляд необхідності обмеження деяких прав та свобод в інтересах національної безпеки. Проте це обмеження повинно бути обґрунтованим, тимчасовим та відповідати принципам пропорційності¹⁴. Також важливим є забезпечення ефективних гарантій та механізмів захисту прав в умовах воєнного конфлікту, адже теоретичні аспекти прав людини в умовах війни наголошують на обов'язку держави дотримуватися міжнародних гуманітарних законів та конвенцій, спрямованих на захист цивільного населення, військовополонених та непричетних до конфлікту осіб. Важливим елементом є принцип діалогу та співпраці з гуманітарними організаціями та міжнародними установами для забезпечення необхідної допомоги.

Теоретичний підхід до прав людини в умовах воєнного стану також включає розгляд можливостей врегулювання конфлікту та відновлення правопорядку на основі міжнародних стандартів, а важливим елементом є акцент на необхідності притримуватися принципів правової держави та забезпечення прозорості в умовах воєнного стану.

Права людини є фундаментальними і невід'ємними, й вони повинні залишатися захищеними навіть в умовах воєнного стану чи конфлікту, адже це підтверджується міжнародним гуманітарним правом та іншими документами, що стосуються прав людини. Макау Мутуа, професор права та директор Центру з прав людини Університету штату Нью-Йорк у Школі права Буффало, виокремив найважливіші принципи, які стосуються прав людини в контексті воєнного стану:

– невід'ємність прав, адже навіть у воєнний час, основні права людини, такі як право на життя, недоторканність особи, заборона катувань й нелюдського або принижуючого поводження, повинні залишатися невід'ємними;

– пропорційність, – вживані заходи безпеки й реагування на загрози повинні бути пропорційними та необхідними для досягнення легітимних цілей;

– цивільні особи й відповідні об'єкти (наприклад, медичні заклади, школи) повинні бути захищені від нападів, а напади на них можуть вважатися воєнними злочинами;

---

¹⁴ Donnelly J., Whelan D. International Human Rights (Dilemmas in World Politics). Westview Press. 2017. 288 p.

– гуманітарна допомога, – постачання гуманітарної допомоги повинно бути забезпечено для тих, хто зазнає страждань внаслідок війни, а блокада гуманітарної допомоги може розглядатися як порушення прав людини;

– захист від свавілля й безпорадності, адже всі люди, навіть ті, що взяті в полон, повинні бути захищені від свавілля, катувань¹⁵.

Відповідно до вище відзначеного дані принципи втілені в низці міжнародних документів, таких як Женевські конвенції та Декларація про права людини, адже важливо забезпечити дотримання цих норм в умовах конфліктів для збереження гідності й прав людини. Узагальнюючи теоретичні аспекти прав людини в контексті воєнного стану, загальна світова тенденція визначається бажанням забезпечити баланс між захистом безпеки та збереженням прав та гідності особи в умовах конфлікту, а це вимагає розробки та реалізації ефективних стратегій, спрямованих на захист прав людини в умовах війни та відновлення мирного порядку.

Отже, можна дійти висновку, що права людини зароджувалися у конкретно-історичних умовах, поступово втілювалися в соціальні цінності та норми. І сьогодні вони наповнені певним ціннісним змістом, який передається від покоління до покоління. У цьому сенсі аксіологічний критерій співвідношення правового й політичного витоків в інституті прав людини проявляється в тому, що права, з одного боку, розглядаються як фундаментальна правова цінність, що розвивається в ході еволюції законодавства та відтворюється в результаті практики правозастосування. З іншого боку, права людини розглядаються як фундаментальна політична цінність, здобута під час соціально-політичної боротьби та відтворювана в політичній системі суспільства.

Підсумовуючи дослідження сутнісних особливостей інституту прав людини з позицій методології аналізу та синтезу, можна констатувати, що в основу правового розуміння та трактування прав людини закладена природно-правова доктрина та доктрина юридичного позитивізму, основи теорії правової державної концепції прав людини, концепція судового захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів¹⁶. Багато в чому їх доповнюють політичні погляди, що беруть початок, насамперед, у ліберально-демократичних доктринах, теорії

---

¹⁵ Mutua M. Human Rights: A Political and Cultural Critique (Pennsylvania Studies in Human Rights). University of Pennsylvania Press. 2013. P. 72.

¹⁶ Goodhart M. Human Rights: Theory and Practice. Oxford University Press. 2022. P. 90.

держави загального благоденства, про які вже говорилося раніше, а також у теоретичних моделях демократії¹⁷.

Концептуальні засади породжують відповідні методологічні аспекти, а саме: правовий підхід більшою мірою передбачає вивчення конкретних випадків порушень прав людини у повсякденні, незалежно від суспільно-політичного контексту¹⁸. Політичному аналізу підлягають факти масових й грубих порушень прав людини, чи випадки, що отримали широкий суспільний резонанс. Правовий підхід передбачає їх реалізацію через систему умов та засобів, які називаються правовими гарантіями (презумпція невинуватості, заходи юридичної відповідальності), тому правова практика ґрунтується на відповідних юридичних механізмах та процедурах.

П'єр Манан, професор політичної філософії в *École des Hautes Études en Sciences Sociales*, Ральф Хенкок, професор політології в *Brigham Young University*, та Деніел Дж. Махоні, професор політології в *Assumption College*, в своїх дослідженнях наголошують на важливості теоретичних аспектів прав людини в контексті воєнного стану. Вони відзначають, що по-перше, військові конфлікти часто викликають системні порушення основних прав людини, таких як право на життя, свободу та безпеку особи, а це може включати масові порушення, такі як вбивства, тортури та незаконні арешти.

По-друге, міжнародне гуманітарне право та право конфліктів покликані обмежити негативний вплив воєнних дій на цивільне населення. Однак реалізація цих норм часто залишає бажати кращого, і військові конфлікти залишають за собою велику кількість порушень прав людини.

По-третє, важливо враховувати роль міжнародних організацій та механізмів в контролі за дотриманням прав людини в часи конфліктів. Органи, такі як Міжнародний кримінальний суд, мають завдання притягати до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах.

По-четверте, існує необхідність посилення превентивних заходів для запобігання виникненню воєнних конфліктів та їхніх негативних наслідків для прав людини. Дипломатичні механізми, миротворчі операції та розбудова міцних міжнародних відносин можуть виявитися ефективними в цьому відношенні. Зрештою, аспекти прав людини в контексті воєнного стану вимагають комплексного підходу, який

---

¹⁷ Julie M. *The Universal Declaration of Human Rights: A Cornerstone of International Law*. Independently published. 2023. P. 12.

¹⁸ Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2007. С. 84.

охоплює як національні, так і міжнародні рівні. Забезпечення й захист прав людини в умовах конфлікту є важливою складовою стабільності та миру як на рівні окремого суспільства, так і на глобальній арені¹⁹.

Отже, в контексті воєнного стану теоретичні аспекти прав людини набувають особливого значення. Перш за все, важливо враховувати, що навіть у найскладніших умовах воєнного конфлікту, права людини залишаються невід'ємними та непорушними, а це впливає з універсальних принципів, закріплених в різноманітних міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини. По-друге, важливо розуміти, що воєнний стан не може бути виправданням для систематичного порушення прав людини. Навіть при введенні надзвичайних заходів безпеки, держава залишається зобов'язаною захищати основні права громадян. Відхилення від цього принципу може призвести до поглиблення конфлікту та втрати довіри до влади.

По-третє, важливо акцентувати на необхідності міжнародної співпраці та контролю в умовах воєнного стану. Міжнародні організації відіграють ключову роль у нагляді за ситуацією та забезпеченні дотримання стандартів прав людини. Спільні зусилля у цьому напрямку можуть сприяти зменшенню страждань громадян під час конфлікту та сприяти відновленню миру та правової стабільності.

2. Аксіологічний аспект прав людини в умовах воєнного стану

Аксіологічні аспекти прав людини базуються на системі цінностей, яка визначає моральні та етичні стандарти суспільства. Основні цінності, такі як свобода, рівність, справедливість та гідність, формують основу цього підходу. Аксіологія прав людини наголошує на універсальності та невід'ємності прав для всіх, незалежно від контексту чи обставин. Повага до людської гідності виступає ключовим принципом, визначаючи відносини та обов'язки в суспільстві. Система цінностей розкриває моральний фундамент, на якому ґрунтуються права людини. Важливою характеристикою є ідея справедливості та рівності, що визначають принципи розподілу прав та обов'язків, а сам підхід відображає взаємодію між цінностями та правами, що сприяє розвитку справедливого та гуманітарного суспільства. Засада універсальності підтримує ідею, що права людини є загальними для всіх, незалежно від національності, гендеру, раси чи культурного контексту. Аксіологія прав людини спрямована на захист особистої

---

¹⁹ Manent P., Hancock R., Mahoney D. *Natural Law and Human Rights: Toward a Recovery of Practical Reason*. University of Notre Dame Press. 2021. P. 103.

гідності та створення справедливого середовища для всіх членів суспільства.

Аксіологічний аспект прав людини в умовах воєнного стану є винятково складною та актуальною проблемою, що вимагає глибокого філософського та правозахисного розгляду. Воєнний стан, як історично обумовлена реальність, підносить на поверхню етичні, моральні та ціннісні дилеми, пов'язані з умовами, в яких знаходиться суспільство²⁰. У цьому контексті аксіологія прав людини виявляється не лише системою норм та принципів, але й ключовим чинником формування людських цінностей в умовах кризи та конфлікту. Здійснюючи оцінку значущості цінностей під час воєнних дій, ми стикаємося з необхідністю збереження гідності, свободи та справедливості в умовах виняткового стресу та загрози для прав людини, а це завдання вимагає від нас не лише розуміння та захисту правових аспектів, але й активної участі у вихованні та утвердженні важливих цінностей, що визначають гідність та гуманність в будь-яких обставинах.

Аксіологія вивчає цінності та ієрархію відносин в різних сферах життя, а в контексті прав людини в умовах воєнного стану аксіологічний аспект стає особливо важливим, оскільки воєнний конфлікт може ставити під загрозу базові права та цінності людей, тут варто зауважити наступні аспекти відповідно до міжнародних стандартів:

– право на життя та безпеку, – в умовах війни стають основними цінностями, а забезпечення основних умов для виживання і фізичної недоторканності стає пріоритетом;

– гідність та недоторканність особи, – у воєнний період особливо важливо зберігати гідність та недоторканність особи, уникаючи будь-яких форм покарань, тортур, незаконних арештів;

– свобода вираження, – у воєнний період може виникати ситуація, коли обмеження свободи слова вводяться задля забезпечення національної безпеки, однак важливо зберігати баланс між цінністю свободи вираження та необхідністю забезпечення громадського порядку;

– право на справедливий суд, – важливо зберігати незалежність суду та забезпечувати право на справедливий суд для всіх громадян, навіть у воєнний період;

– право на гідне ставлення, – гуманітарне право передбачає гідне ставлення до всіх осіб, навіть учасників ворожих сил чи в'язнів воєн;

---

²⁰ Burkhardt T. Just War and Human Rights: Fighting with Right Intention. SUNY Press. 2017. P. 52.

– солідарність та гуманітарна допомога, – збереження цінностей солідарності та готовність надавати гуманітарну допомогу важливі у воєнних умовах;

– заборона дискримінації, – навіть в умовах воєнного стану важливо уникати будь-якої форми дискримінації на основі раси, статі, релігії, національності²¹.

У свою чергу саме аксіологічний аспект визначає які цінності та пріоритети має суспільство в умовах конфлікту й важливо зберігати баланс між необхідністю забезпечення безпеки та захисту прав людини. Виникнення воєнного стану не повинно служити виправданням порушенню основних прав та свобод людей²².

У воєнний час поширеною є ситуація, коли права людини обмежуються з метою забезпечення національної безпеки та відновлення порядку. Проте навіть у таких умовах існують обов'язкові міжнародні норми, які регулюють поведінку влади та забезпечують захист прав людини. Тому в рамках свого дослідження, Венді Вонг, професор політології в Університеті Британської Колумбії, Оканаган, сформувала базові аспекти прав людини у контексті воєнного стану:

– життя та особиста недоторканність, – міжнародне гуманітарне право (Женевські конвенції) передбачає захист життя та недоторканності особистості від незаконних атак;

– заборона катувань та нелюдського поводження, – міжнародні документи, такі як Конвенція проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи принижуючого поводження або покарання, встановлюють абсолютну заборону катувань навіть у воєнний період;

– забезпечення гуманітарної допомоги, – влада повинна забезпечувати доступ до гуманітарної допомоги та медичної допомоги населенню, особливо вразливим групам, таким як діти, жінки, інваліди;

– захист цивільного населення, – згідно з міжнародним гуманітарним правом, цивільне населення та невинні особи не повинні бути об'єктом нападів, а ведення воєнних дій повинно бути спрямовано тільки проти військових об'єктів;

– свобода вираження думки та інші основні свободи, – у воєнний період влада має право обмежувати деякі права для забезпечення

---

²¹ Fundamental Freedoms: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights. Facing History & Ourselves National Foundation, Incorporated. 2010. P. 21.

²² Москалюк Н., Слома В. Міжнародно-правові стандарти в сфері захисту прав людини та їх вплив на законодавство України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1.29. С. 39.

безпеки, але обмеження повинні бути обґрунтованими, тимчасовими та відповідати принципам необхідності та пропорційності;

– захист військовополонених, – згідно з Женевськими конвенціями, військовополонені мають право на гідне поводження, захист від фізичного та психічного насильства, та інші права, які гарантують їхню гідність²³.

Відповідні принципи й правила спрямовані на те, щоб забезпечити навіть у воєнний час, потрібні положення, що влада буде обмежувати права людини лише в необхідному мінімумі та буде дотримуватися принципів гуманітарного права.

Відповідно до вище відзначеного, ми розуміємо, що аксіологічний аспект прав людини в умовах воєнного стану являє собою складну проблему, в якій визначення цінностей повинно узгоджуватись з військовими обставинами, визначаючи моральні та етичні стандарти в суспільстві. У контексті воєнного конфлікту, цей аспект набуває особливого значення через напружені обставини, які ставлять під загрозу фундаментальні права та свободи особи. В умовах воєнного стану аксіологічний аспект прав людини виявляється в прагненні забезпечити виживання, гідність та безпеку, а права на життя, недоторканність особи та основні соціальні та економічні права набувають особливого статусу, оскільки вони стають важливими аскетичними цінностями в умовах загрози фізичному існуванню та соціальному благополуччю.

Додатково, аксіологічний підхід розглядає моральний аспект ведення воєнних дій та поведінку сторін конфлікту. Визначення та захист прав людини включає оцінку моральної відповідальності за можливі злочини проти людяності та воєнні злочини, що визначаються міжнародним правом. В сучасних дослідженнях розвиток аксіологічного аспекту прав людини в умовах воєнного стану спрямований на підтримку гуманітарних цінностей та розвиток культури миру. Забезпечення гідності, рівності та справедливості стає завданням, яке спрямовує суспільство на шлях покращення умов життя та встановлення принципів, що сприяють уникненню конфліктів.

Отже, в цілому аксіологічний аспект прав людини в умовах воєнного стану відзначається визначенням цінностей, які спрямовують дії суспільства та влади в контексті конфлікту. Збереження основних прав та свобод особи, встановлення моральних стандартів та розвиток гуманітарних цінностей стають ключовими завданнями для забезпечення гідного та справедливого виходу з воєнного стану.

---

²³ Wong W. We, the Data: Human Rights in the Digital Age. The MIT Press. 2023. P. 194.

Аксіологічний аспект прав людини в умовах воєнного стану також визначається здатністю суспільства виявляти та підтримувати гуманістичні цінності в складний період конфлікту. Зокрема, етичний підхід вимагає розвитку культури поваги до прав людини навіть у воєнний період, забезпечуючи захист незалежно від обставин. Справедливість, розуміння та гуманітарні цінності стають запорукою для відновлення суспільства та побудови миру після завершення конфлікту.

Важливим аспектом є також формування світогляду, що базується на повазі до людського життя та гідності, що допомагає уникати легітимації порушень прав під час ведення війни. Саме ці цінності можуть визначати моральні стандарти та етичні норми, які визнаються як суспільством, так і міжнародною спільнотою в цілому.

Тому аксіологічний аспект прав людини в умовах воєнного стану визначає не лише конкретні правові гарантії, але й систему цінностей, яка визначає поведінку та сприйняття військових конфліктів у суспільстві. Збереження та захист гуманітарних цінностей, активна підтримка принципів справедливості та формування культури поваги до прав людини визначають успішний шлях вирішення проблем воєнного конфлікту та відновлення стабільності в постконфліктному суспільстві.

3. Правовий захист прав людини в умовах воєнного стану

Аксіологічні характеристики такої нормативної системи, як право, необхідно вивчити у світлі соціальної нормативності як явища загалом. Специфіка права найповніше виявляється у порівнянні його з іншими регулятивними системами (що не є характерним для теоретико-правових досліджень, а найчастіше аналіз таких здійснюється в рамках філософських наукових розвідок).

Крім права, моралі та релігії існують та інші нормативні системи (у цій якості аналізуються система політичних норм, звичаї, система звичаїв). Семюел Мойн, професор права та професор історії Єльського університету, вказує на: «множинність нормативних систем» у суспільстві, поділяючи позицію прихильників теорії нормативного плюралізму. При цьому неможливо її розглядати як властиву лише праву ознаку, що притаманна соціальній нормі взагалі. Завдяки аксіологічній складовій норма позитивного права набуває глибини шляхом засвоєння суспільною свідомістю, й у такому разі позитивне право сприяє суспільному прогресу, стабільності суспільства, високій якості соціальної взаємодії. Крізь «ціннісну» призму стає очевидною творча роль, яку відіграють державні й громадські інститути, є

своєрідними «охоронцями і провідниками» цінностей. У разі, якщо розробниками конституційного проекту у ньому закріплені основні цінності, то конституція стає сильним стимулом розвитку суспільства»²⁴. У цьому проявляється вся аксіологічна функція конституції – саме через закріплення в акті вищої юридичної сили суспільство оголошує про свої головні цінності, різні соціальні групи приходять до компромісів, виробляючи систему, здатну забезпечити рівновагу суспільства та його сталий розвиток. Невипадково одним із головних критеріїв ефективності конституції є їх стабільність, що досягається у звичному традиційному розумінні, насамперед через незмінність тексту. Й варто пам'ятати, що паралельно правовий захист прав людини в умовах воєнного стану визначений міжнародними та національними нормативно-правовими актами. У таких надзвичайних ситуаціях важливо забезпечити збереження основних прав і свобод особи, приділяючи увагу особливостям конфлікту.

Згідно з міжнародним гуманітарним правом, воєнний стан не може бути підставою для бездумного порушення прав людини. Зокрема, забороняється незаконне утискання, покарання без належного судового розгляду, заборонені тортури та нелюдське поводження.

Держави зобов'язані додержуватися принципів правосуддя й вживати заходів для запобігання безпідставним арештам та обмеженням прав осіб під час воєнного стану. Підсудність громадян, цивільних осіб повинна визначатися виключно в судовому порядку.

Питання про використання сили повинні підлягати обговоренню на міжнародному рівні з метою забезпечення захисту прав людини. Держави повинні співпрацювати з міжнародними організаціями для ефективного врегулювання конфліктів та захисту прав громадян, а завданням правового захисту в умовах воєнного стану є збереження гідності та недоторканності особи, а також встановлення відповідальності за порушення прав людини. При цьому важливо забезпечити доступ до судового захисту та надати потерпілим можливість висловлювати свої позиції перед судом.

Умови воєнного стану створюють надзвичайні обставини, які можуть порушити нормальний порядок та функціонування правової системи²⁵. Проте існують міжнародні та національні норми, спрямовані

---

²⁴ Moyn S. *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press. 2019. 296 p.

²⁵ Goncharuk, V., Ogiyenko, I., Shevchenko, M., Vasechko, L., Nazarchuk, O. Legal regulation of labor rights and their warranties during the war. *Ad Alta-Journal Of Interdisciplinary Research*. 2022. Volume 12. Issue 2. pp. 100-103. Special Issue. URL: <https://publons.com/wos-op/publon/53717494/>

на захист прав людини навіть у таких умовах. Карен Басбі, професор права та директор Центру досліджень прав людини в Університеті Манітоби, Адам Мюллер, доцент Університеті Манітоби, та Ендрю Вулфорд, професор соціології в Університеті Манітоби, в своїй книзі наводять відповідні аспекти правового захисту прав людини в умовах воєнного стану:

– міжнародне гуманітарне право, – зокрема Женевські конвенції та додаткові протоколи встановлюють стандарти для поведінки з особами, які не беруть участі у бойових діях, або зазнають неприємностей через збройний конфлікт, тобто ці документи забезпечують захист життя, гідності та недоторканності осіб, які не беруть участі у воєнних діях;

– право на життя та основні свободи, – основні принципи прав людини, які гарантовані Універсальною декларацією прав людини, залишаються чинними під час воєнного стану. Право на життя, свобода вираження думки, свобода віросповідання, та інші основні свободи повинні залишатися недоторканими;

– запобігання тортурам та жорсткому поводженню, – міжнародне право суворо забороняє використання тортур та нелюдського або принизливого поводження навіть у воєнних ситуаціях. Захист від таких практик гарантується різними конвенціями та міжнародними угодами;

– доступ до судового захисту, – особи, що перебувають під впливом воєнного стану, мають право на справедливий судовий процес, а це включає право на захист, можливість пред'явлення обвинувачень й визнання вини тільки на підставі доказів, отриманих у відповідності до закону;

– гуманітарна допомога, – держави та міжнародні гуманітарні організації повинні забезпечувати гуманітарну допомогу населенню, що страждає від воєнного конфлікту, а це включає доступ до медичної допомоги, харчування та основних життєвих потреб;

– контроль над застосуванням сили, – держави зобов'язані дотримуватися принципів відповідального застосування сили. При цьому необхідно враховувати пропорційність та необхідність заходів, щоб мінімізувати негативний вплив на цивільне населення й виключити зайві страждання²⁶.

Такі положення відображають загальні принципи та стандарти, що регулюють захист прав людини в умовах воєнного стану, але реалізація цих принципів може різнитися в залежності від конкретних обставин та

---

²⁶ Busby K., Muller A., Woolford A. The Idea of a Human Rights Museum (Human Rights and Social Justice Series. University of Manitoba Press. 2015. 386 p.

контексту конфлікту. Аксиологічний підхід у контексті правового захисту прав людини в умовах воєнного стану визначається ціннісними аспектами та принципами, які дотримуються в процесі розробки та реалізації правових механізмів. Наприклад, Ендрю Клепхем, директор Женевської академії міжнародного гуманітарного права та прав людини та професор міжнародного публічного права в Інституті міжнародних досліджень у Женеві, в своїх наукових дослідженнях виокремлює наступні ідеї та робить акцент на конкретних аспектах даної проблематики:

– гуманізм та гідність, – аксиологічний підхід ставить на перший план гуманістичні цінності та гідність людини. В умовах воєнного стану, де ризик порушень прав людини є величезним, принцип гуманізму вказує на необхідність забезпечення поваги до особистості та уникнення будь-якої форми невиправданого страждання;

– право на життя та безпеку, – захист прав людини повинен гарантувати її право на життя та основний рівень безпеки. Аксиологічний підхід підкреслює, що цінності, пов'язані із збереженням життя та забезпеченням безпеки, є основоположними для розробки норм та механізмів правового захисту;

– справедливість та рівність, – аксиологічний підхід відзначається принципами справедливості та рівності. В умовах воєнного стану, де існує ризик дискримінації та неправомірного обмеження прав, необхідно забезпечувати рівний доступ до правового захисту для всіх осіб, незалежно від їхнього статусу чи походження;

– достойний судовий процес, – аксиологічний підхід акцентує національне та міжнародне право, які забезпечують право на справедливий та незалежний судовий процес для всіх осіб, залучених до воєнного конфлікту, а це включає прозорість, доступність судових процедур, та відсутність дискримінації;

– гуманітарна допомога та солідарність, – за аксиологічним підходом, гуманітарна допомога в умовах воєнного стану визначається як вираження солідарності та визнання цінностей гідності в умовах глобального конфлікту. Забезпечення ефективної гуманітарної допомоги є необхідною умовою для захисту осіб, які постраждали від війни²⁷.

Автор наголошує, узагальнюючи, що аксиологічний підхід до правового захисту прав людини в умовах воєнного стану покликаний забезпечити не тільки формальне дотримання правових норм, але й враховувати цінності та принципи, які визначають гідність і

---

²⁷ Clapham A. Human Rights: A Very Short Introduction. OUP Oxford. 2007. P. 74.

гуманістичну спрямованість заходів та політик в умовах надзвичайних обставин.

Інший науковець, Аарон Роудс, правозахисник і прихильник реформування міжнародного законодавства та інституцій з прав людини, доктор філософії Університету Чикаго, відзначає, що міжнародні принципи правового захисту прав людини в умовах воєнного стану визначаються рядом міжнародних документів, які встановлюють стандарти та мають обов'язки для держав у військових конфліктах:

- загальні принципи гуманітарного права, – недоторканність осіб та заборона неправомірного вживання сили та підтримка недоторканності осіб, які не беруть участь у воєнних діях;

- відсутність дискримінації, – заборона будь-якої форми дискримінації, включаючи расову, національну, релігійну чи гендерну;

- захист цивільних осіб, – захист цивільних об'єктів, тобто заборона нападів на цивільні об'єкти, такі як школи, лікарні, церкви;

- заборона колективного покарання, – захист від колективного покарання, використання заручників і інших порушень прав людини;

- права військовополонених, – гуманне поводження з військовополоненими, тобто заборона жорстокого, нелюдського чи принижувального поводження з військовополоненими;

- медичний захист, – забезпечення медичної допомоги та гуманних умов утримання військовополонених;

- спеціальний захист дітей та цивільних осіб, які не беруть участь у воєнних діях, – заборона залучення дітей до воєнних дій, а також забезпечення особливого захисту та допомоги дітям;

- захист жінок, – захист жінок від статевого насильства та інших форм дискримінації;

- гуманітарна допомога, – безперешкодний доступ до гуманітарної допомоги та забезпечення безперешкодного доступу до гуманітарної допомоги для потребуючих у військових конфліктах²⁸.

Міжнародні правила й конвенції, такі як Женевські конвенції і додаткові протоколи до них, мають важливе значення для регулювання поведінки сторін у конфліктах та захисту прав людини, а в свою чергу дотримання цих принципів покликане зменшити страждання цивільного населення та забезпечити гідне поводження з усіма особами, які потрапили в зону конфлікту.

---

²⁸ Rhodes A. The Debasement of Human Rights: How Politics Sabotage the Ideal of Freedom. Encounter Books. 2018. P. 64.

Аксіологічний підхід у контексті воєнного стану враховує цінності та етичні аспекти у ситуації конфлікту, акцентуючи важливість визнання та захисту гідності кожної особи, незалежно від її статусу у воєнний період. В такому контексті підкреслюється значення цінностей миру та прагнення до мирного врегулювання конфліктів з метою збереження життя та забезпечення благополуччя²⁹.

Такий підхід передбачає оцінку та відхилення від жорстокості у всіх її формах, враховуючи психологічний та емоційний вплив на тих, хто потрапив у зону конфлікту. Також він вказує на етичні стандарти при наданні гуманітарної допомоги та визначає справедливість у розподілі ресурсів серед постраждалих.

Враховуючи аксіологічний підхід, важливо підтримувати гуманне та поважне ставлення до всіх осіб у зоні конфлікту, сприяючи ідеям рівності, справедливості та взаємоповаги в умовах воєнного стану, а це також передбачає підтримку ідей міжнародного співробітництва та дотримання стандартів міжнародного гуманітарного права для забезпечення захисту прав людини. Аксіологічний підхід до воєнного конфлікту спрямований на врахування особливого захисту прав дітей та жінок, розглядаючи їх як вразливі групи у військових діях. Водночас він підтримує пошук альтернативних, мирних шляхів вирішення конфліктів та підтримку дипломатичних ініціатив для забезпечення стійкого миру та безпеки. Такий підхід спрямований на вдосконалення систем захисту прав людини в умовах воєнного стану, будуючи основи на взаєморозумінні та співпраці між усіма сторонами конфлікту.

Отже, правовий захист прав людини в умовах воєнного стану є важливим елементом міжнародного та національного правового порядку, спрямованим на забезпечення захисту основних прав та свобод людей під час конфліктів. Цей захист базується на низці міжнародних та національних інструментів, які створюють правовий каркас для дій у воєнний період. На міжнародному рівні важливу роль відіграють Женевські конвенції та додаткові протоколи, які встановлюють стандарти для поведінки сторін конфлікту та захисту цивільних осіб. Зокрема, Четверта женеvська конвенція (1949 р.) стосується захисту осіб, які не беруть участь у бойових діях, під час воєнного конфлікту. Додаткові протоколи до женеvських конвенцій (1977 р.) встановлюють додаткові гарантії та права, зокрема стосовно

---

²⁹ Bisset A. Blackstone's International Human Rights Documents. Oxford University Press. 2020. P. 93

захисту жертв міжнародних та неінтернаціональних збройних конфліктів³⁰.

Наприклад, Міжнародний кримінальний суд виступає як механізм, що забезпечує правовий захист у воєнний період, притягаючи до відповідальності тих, хто вчинив серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема воєнні злочини. Також національні закони та конституції відіграють ключову роль у захисті прав людини під час воєнного стану. Деякі країни включають спеціальні положення в своїх конституціях або приймають закони, які гарантують права громадян навіть у надзвичайних обставинах.

У рамках правового захисту особливу увагу слід звертати на заходи з попередження порушень прав людини під час конфлікту, такі як моніторинг, робота гуманітарних організацій та миротворчі місії, а це сприяє зменшенню ризику вчинення правопорушень та реагуванню на них у випадках їх виникнення.

Отже, правовий захист прав людини в умовах воєнного стану визначається комплексним підходом, який об'єднує міжнародні та національні інструменти, судові механізми, а також дії національних та міжнародних гуманітарних організацій для забезпечення ефективного захисту прав людини в умовах воєнного конфлікту.

4. Вплив воєнного стану на соціокультурний контекст прав людини

Вивчення соціокультурного контексту прав людини відкриває перед нами широкий спектр аспектів, що взаємодіють у світі різних культур та суспільних утворень. Розуміння цих взаємодій відображається в реалізації та тлумаченні принципів та стандартів прав людини. Невід'ємною частиною цього аналізу є урахування історичних, етнічних, релігійних та інших культурних впливів на сприйняття та захист прав людини. У багатьох випадках реалізація прав людини визначається соціальними нормами, що формуються в результаті взаємодії індивідів у конкретному культурному середовищі. Культурні контексти визначають способи, якими права людини сприймаються та захищаються у різних частинах світу, а це визначає не лише обсяг та межі цих прав, але і підходи до їхньої реалізації в певних культурних рамках.

Одна з проблем, що постійно дискутується в контексті прав людини, – це їх оцінка як універсальні або відносні³¹. Міжнародні норми прав

---

³⁰ Duffy H. Strategic Human Rights Litigation: Understanding and Maximising Impact. Hart Publishing. 2018. P. 71.

людини мають універсальний характер, що відповідає природі правами людини, а процес універсалізації прав людини почався після Другої світової війни зі створенням ООН, у Статуті якої було заявлено про рішучість: «знов утвердити віру в основні права особистості, в рівноправність чоловіків і жінок і рівність великих і малих націй»³². Такі наміри організації були підтверджені прийняттям універсальних документів – Міжнародного білля про права людини, що включає Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародні Пакти з прав людини, відкриті до підписання 16 грудня 1966 р.

Сутність прав людини у конкретному соціокультурному контексті може зазнавати змін під впливом еволюції суспільства та його ціннісних орієнтирів. Важливим елементом цього аналізу є також розгляд культурних впливів на становлення та захист прав людини на міжнародному рівні. Забезпечення прав людини визнається не лише законодавством, але і культурними цінностями, які впливають на взаємини між громадянами, тому аналіз соціокультурного контексту прав людини є ключовим для розуміння та врахування унікальності та різноманітності поглядів на ці права у різних культурних середовищах.

Воєнний стан визначається не лише збройним конфліктом та військовими операціями, але й значною мірою впливає на соціокультурний контекст прав людини. У цих умовах, зазвичай, відбуваються серйозні порушення основних прав та свобод особи, а також відбувається переосмислення та реорганізація соціокультурних цінностей. Малькольм Шоу, практикуючий адвокат у палатах суду Ессекса та старший науковий співробітник Центру міжнародного права Лаутерпахта Кембриджського університету, в своїх дослідженнях відзначає аспекти взаємодії воєнного стану й соціокультурного контексту прав людини:

– обмеження основних прав та свобод, – у воєнний період часто вводяться обмеження на права громадян з метою забезпечення безпеки, а це може включати обмеження свободи слова, права на збори, а також інші основні права, які в інших умовах вважаються невід’ємними;

– порушення прав на життя та безпеку, – військові конфлікти часто призводять до порушень прав на життя та фізичну недоторканність, а це може включати масові репресії, вбивства цивільних осіб, тортури та інші форми фізичного та психічного насильства;

---

³¹ Mapp S. C. Human Rights and Social Justice in a Global Perspective: An Introduction To International Social Work. Oxford University Press. 2014. P. 83.

³² Universal Declaration of Human Rights. United Nations. 2018. P.4.

– вимушена міграція та втрата культурної ідентичності, – воєнні конфлікти можуть викликати масову міграцію, змушуючи людей залишити свої домівки, а це призводить до втрати культурної ідентичності, важливого елементу соціокультурного контексту;

– психосоціальні наслідки, – воєнний стан може суттєво впливати на психосоціальний стан людей, призводячи до стресу, травм та психологічних проблем, – це впливає на здатність особи реалізувати свої права та взаємодіяти в соціокультурному середовищі;

– руйнування освітніх та культурних інститутів, – воєнні конфлікти часто призводять до руйнування освітніх та культурних інститутів, що обертається втратою доступу до освіти та культурних цінностей³³.

Загалом воєнний стан не лише створює надзвичайні обставини для захисту прав людини, але і суттєво перетворює соціокультурний ландшафт, формуючи нові виклики та можливості для відновлення та захисту прав та свобод.

Аксіологічний вимір права дає можливість розрізнити те, що відповідає зазначеному типовому, нормальному порядку взаємодії, тому в даному випадку ціннісна характеристика права набуває вирішального значення. Елізабет Райхерт, професор Школи соціальної роботи Університету Південного Іллінойсу в Карбондейлі, досліджуючи філософські обґрунтування юриспруденції, підкреслює, що: «різноманітність цієї проблематики можна було б звести до питання про те, як можливе легітимне судження про належне»³⁴.

У рамках дослідження ціннісного підходу до правотворення, виникає питання про те, чи може право, правова норма в її сучасному розумінні «відірватися» від держави, і чи йтиметься про один і той самий феномен, адже воєнний стан, окрім внутрішніх аспектів, також суттєво впливає на міжнародний соціокультурний контекст прав людини. Американський науковець Ерік Нільсен, відзначає міжнародні аспекти такого впливу:

– порушення міжнародного права, – воєнний стан може призводити до систематичних порушень міжнародного права, зокрема Женевських конвенцій та принципів міжнародного гуманітарного права, а це включає атаки на цивільних осіб, об'єкти та порушення правил, що регулюють ведення війни;

– рефугій та міжнародна міграція, – внаслідок війни люди можуть шукати притулку в інших країнах, що породжує міжнародний

---

³³ Shaw M. N. *International Law*. Cambridge University Press. 2021. P. 612.

³⁴ Reichert E. *Social Work and Human Rights: A Foundation for Policy and Practice*. Columbia University Press. 2011. P. 52.

гуманітарний виклик, а це викликає питання про забезпечення прав біженців та захист їхньої гідності в інших країнах;

– міжнародна гуманітарна допомога, – спроби надати гуманітарну допомогу в умовах війни можуть зіткнутися з викликами, пов'язаними з безпекою та доступом до потребуючих. Міжнародні організації та країни можуть працювати разом для забезпечення дотримання прав людини в контексті гуманітарної допомоги;

– міжнародні стандарти прав людини, – воєнний стан може ставити під сумнів дотримання міжнародних стандартів прав людини. Міжнародні організації та спільнота держав можуть вживати заходів для моніторингу та викоренення порушень прав людини в умовах конфлікту.

– трибунали та міжнародна юстиція, – міжнародні трибунали можуть бути активовані для розгляду злочинів проти людяності та воєнних злочинів, що сталися в умовах війни, а це сприяє встановленню відповідальності та викоріненню безкарності;

– дипломатичний тиск та санкції, – міжнародні групи та держави можуть використовувати дипломатичний тиск та санкції для впливу на сторону конфлікту з метою забезпечення дотримання прав людини³⁵.

Всі ці аспекти вказують на те, що воєнний стан безпосередньо впливає на міжнародну арену, розширюючи контекст прав людини на глобальному рівні та створює потребу в спільних зусиллях для захисту та відновлення прав та гідності людей, зазначених в міжнародних нормах.

Дослідження аксіологічної складової існування правової сфери в контексті формування людської культури в цілому дозволяє проаналізувати правовий норматив як соціально значущий та необхідний регулятор поведінки із складною структурою. Дана структура представляє собою сукупність таких елементів, як «належне» (ідеальний зразок), «є» (реальність, в якій повинне бути виконане), та оцінка (процес відповідності реальних дій ідеальному зразку), яка пов'язує «є» і «повинне бути». При цьому оцінене «є» отримує своє втілення у «повинному бути», а критерієм оцінки змістовної структури правової норми є права цінність як над-гіпотеза, тобто зазначене вище загальне правило³⁶.

---

³⁵Nilsen E. Understanding Social Justice: To See the End of Bias and Oppression We Need Social Change and True Equity for Everyone. Independently published. 2022. P. 36.

³⁶ Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). *Право України*. 2015. № 1. С. 23.

Аксіологічний підхід до пізнання процесу формування права базується на розумінні того, що разом із предметно-практичним освоєнням дійсності відбувається її духовне освоєння в процесі суспільного розвитку. Утворюються форми культури, які несуть у собі створені історією людства ідеальні образи, за допомогою яких осмислюється реальність. Цінності та норми спочатку представляють собою стійке ідеальне утворення суспільства, що є частиною духовного вмісту життя й не можуть існувати інакше, як ідеальна форма суспільної свідомості. Трансформація об'єктивних соціальних норм у ідеальні ціннісні системи – важливий фактор цілеспрямованого впливу на розвиток суспільства, а право, як сфера духовної діяльності людей, формується як внутрішнє, ідеальне прагнення до удосконалення суспільних відносин³⁷. Право не може існувати поза суспільною свідомістю, існуючи в світі реального буття лише як збірник продуктів духовної сфери, символічних, матеріальних форм культури, писемних текстів.

Сучасний світ стикається з численними соціокультурними викликами, які можуть впливати на сферу прав людини. Джозеф Вронка, професор Школи соціальної роботи та поведінкових наук Спрінгфілдського коледжу, Массачусетс, в своїх наукових дослідженнях виокремив основні виклики, які вже сьогодні впливають на права людини:

- зростання використання технологій, особливо штучного інтелекту, масовій збір інформації та розвиток біотехнологій, породжують нові етичні питання та загрози приватності, а це може мати великий вплив на права людини, зокрема на право на конфіденційність і захист особистих даних;

- зростання світової мобільності і міграції створює ситуації, де права людини можуть бути порушені через дискримінацію, непрозорість в імміграційних процесах і неправомірне використання силових заходів;

- зміни клімату призводять до екологічних криз, що може викликати гострі питання, пов'язані із забезпеченням прав людини, такими як право на життя, житлові умови і харчування;

- збільшення рівня соціальної нерівності у багатьох країнах може призводити до порушень прав людини, зокрема, права на освіту, здоров'я та адекватний рівень життя;

---

³⁷ Stepień M., Klakla J. *Law and Culture: Reconceptualization and Case Studies*. Springer. P. 81

– загострення конфліктів та гуманітарних криз призводить до масового переміщення людей й створює ситуації, де можуть бути порушені права біженців і мігрантів;

– загроза терористичних актів може служити виправданням обмежень прав і свобод громадян в ім'я безпеки, що може привести до порушень прав людини;

– пандемії, такі як COVID-19, викликають серйозні виклики для прав людини, зокрема, пов'язані із захистом здоров'я та гідністю осіб, а також із обмеженням деяких прав для суспільної безпеки³⁸.

У міжнародно-правовій доктрині це отримало відображення у концепціях універсалізму, регіоналізму, культурного релятивізму до проблеми захисту прав людини, зокрема до тлумачення міжнародних актів, їхньої обов'язкової сили, а також у конкретній позиції держав у рамках ООН (Іран, Китай). Дискусії навколо універсальності прав людини часто ґрунтуються на аргументах досить простих. Відповідно до одного з них, універсалізм існує, оскільки права людини одні й ті самі повсюди. Згідно з іншими твердженнями, марно говорити про універсалізм прав людини, оскільки є великі відмінності концептуального порядку, тобто концепції прав людини є різними в різних державах. Третій аргумент: концепція прав людини народилася в Європі, і вона не є досконалою, а інші континенти можуть лише прийняти її³⁹.

Прихильники так званого культурного релятивізму (відносності прав людини) заперечують універсальний характер прав людини, виходячи з очевидних відмінностей, властивих окремим локальним культурам, допускають й виправдовують стосовно останніх всі можливі відступи або обмеження, запровадження різних застережень щодо загальновизнаних стандартів правам людини.

У зв'язку з наведеними висловлюваннями офіційних представників держав та аргументів прихильників концепції культурного релятивізму необхідно висловити кілька аргументів. Каталог прав людини, проголошений у Загальній декларації прав людини та інших міжнародних документах ООН, був висунутий як універсальний, однак прийнятний для всіх країн та народів. Держави-члени ООН, підписуючи Статут організації, взяли на себе зобов'язання дотримуватися загальновизнаних стандартів поведінки щодо свого

---

³⁸ Wronka J. Human Rights and Social Justice: Social Action and Service for the Helping and Health Professions. Cognella Academic Publishing. 2023. P. 73.

³⁹ Buergenthal T., Shelton D. International Human Rights in a Nutshell. West Academic Publishing. 2017. P. 219.

населення. Особливо це стосується таких стандартів, як захист життя, свобода від катувань, свобода думки і право на справедливий судовий розгляд. Деякі держави, які заявили про необхідність обліку культурних відмінностей, також не беруть до уваги, що міжнародні Пакти про права людини були прийняті в результаті багатосторонніх переговорів⁴⁰.

Цивілізаційні особливості, конфесійні підвалини, традиції впливають також на трактування сутності та меж застосування прав людини. Міжнародне право, як відомо, допускає можливість обмеження прав й свобод, відступу держави від закріплених у міжнародних актах прав та свобод людини в умовах надзвичайних ситуацій. Низка держав використовує аргументи прихильників концепції культурного релятивізму для обґрунтування законності або неминучості обмеження прав людини у своїх країнах. Практика обмеження або відступу від гарантованих регіональними актами прав і свобод виявляється в регіонах по-різному залежно не тільки від основоположних принципів демократії та правових засад, закладених у такі акти як гарантії дотримання прав людини, а й від цивілізаційних особливостей, конфесійних засад, традицій, які впливають на трактування та визначення сутності прав людини.

Цивілізаційні особливості, традиції, духовні цінності впливають не лише на трактування та визначення сутності прав людини, а й на реальне здійснення міжнародних стандартів прав людини, практику їх застосування у різних регіонах. Тому актуальним залишається завдання узгодження різних правових культур, традицій, звичаїв у процесі формування, а також подальшого тлумачення та здійснення міжнародних норм про права людини⁴¹. Є об'єктивні та суб'єктивні умови для вирішення цього завдання. Справа ця складна і тривала, вона не може бути вирішена автоматично. При цьому необхідно враховувати активну участь у міжнародному житті країн, що розвиваються, народи яких уже не виступають як об'єкти історії, що було характерно для колишньої системи міжнародних відносин та міжнародного права.

Воєнний стан має значний вплив на соціокультурний контекст прав людини, створюючи складні виклики та змінюючи динаміку

---

⁴⁰ Mapp S. C. *Human Rights and Social Justice in a Global Perspective: An Introduction to International Social Work: An Introduction to International Social Work*. Oxford University Press. 2020. 480 p.

⁴¹ Likarchuk, D., Kostyrya, I., Koval, O., Datsenko, V., Kryvoshein, V. Peculiarities of the use of political mediation in the Russian-Ukrainian war: principles of application and problems of solution. *Cuestiones Políticas*, 2022. vol. 40, № 75. P. 291.

суспільства, адже цей вплив виявляється у багатьох аспектах, які охоплюють як соціальні, так і культурні аспекти прав людини.

По-перше, воєнний стан часто порушує право на безпеку та фізичний інтегритет особи. Загроза фізичного насильства та травмування виникає як через безпосередню участь у бойових діях, так і через випадкові збройні конфлікти, що може призвести до серйозних порушень основних прав людини.

По-друге, воєнний стан негативно впливає на право на освіту та культурний розвиток. Руйнування інфраструктури, евакуація населення та припинення звичайного режиму життя призводять до перерв у навчанні, втрати доступу до культурних центрів та інших освітніх ресурсів.

По-третє, воєнний стан може порушити права на свободу вираження думки та свободу зібрань. Захоплення засобів масової інформації, обмеження доступу до інтернету та обмеження свободи слова можуть призвести до ізоляції громадян та втрати можливостей для вираження своїх поглядів.

По-четверте, воєнний стан може спричинити переселення та внутрішню переміщеність, що веде до порушень прав на житло та працю, а також може призвести до дискримінації та неприязні місцевих громад.

Нарешті, вплив воєнного стану на соціокультурний контекст прав людини включає його вплив на міжетнічні та релігійні відносини. Конфлікти можуть поглибити поділ та ворожість між різними групами населення, що може призвести до систематичної дискримінації та порушень прав менших груп.

Отже, воєнний стан суттєво перетворює соціокультурний ландшафт, порушуючи ключові аспекти прав людини. Стабільність та відновлення правового порядку в умовах конфлікту стають важливими завданнями для забезпечення поваги до прав людини та створення умов для їхнього повноцінного розвитку в подальшому.

ВИСНОВКИ

В умовах воєнного стану аксіологічно-правовий вимір прав людини виявляється в особливий спосіб. Важливим аспектом є збереження основних прав та свобод особи в умовах загостреної конфліктності, а забезпечення безпеки та життєвої необхідності стає пріоритетом для влади під час воєнного стану. З одного боку, необхідно забезпечити сувору дисципліну та порядок для забезпечення національної безпеки, однак це не повинно виправдовувати порушення прав людини. Збереження гідності та недоторканості особистого простору

залишається важливим завданням, навіть у складних умовах воєнного конфлікту.

Важливим є врахування міжнародних стандартів та норм прав людини при вжитті заходів воєнного характеру. Зобов'язання перед міжнародною спільнотою вимагає дотримання основних принципів прав людини під час воєнного стану. Необхідно визначити баланс між захистом національних інтересів та правами людини, уникнути надмірного обмеження свобод та встановлення чітких механізмів захисту прав громадян в умовах воєнного конфлікту.

Система судового контролю та механізми правозахисту повинні залишатися ефективними навіть у воєнний період, щоб уникнути можливих зловживань влади та порушень прав громадян.

Важливо підкреслити, що навіть у найскладніших умовах воєнного стану права людини залишаються невід'ємним елементом суспільства. Захист прав та свобод особи є запорукою будівництва демократичного суспільства навіть в умовах війни. Подолання воєнного стану не повинно служити виправданням для забуття про зобов'язання перед громадянами щодо забезпечення їхніх прав та свобод. Влада повинна працювати на відновлення правового порядку та відновлення прав людини негайно після завершення конфлікту.

Успішне подолання воєнного стану вимагає комплексного підходу до проблеми, враховуючи як безпекові, так й правові аспекти. Тільки збалансований підхід може гарантувати захист прав людини та відновлення стабільності в суспільстві після воєнного конфлікту. Необхідно звертати особливу увагу на виховання свідомості громадян щодо їхніх прав та обов'язків у період воєнного стану. Важливо створити умови для активної участі громадян у процесах прийняття рішень, спрямованих на забезпечення загального благополуччя та правосуддя. Міжнародна спільнота повинна відігравати активну роль у сприянні встановленню та збереженню правових норм у країні під час воєнного конфлікту, а міжнародні стандарти є важливими для формування основних принципів захисту прав людини, які не повинні порушуватися в будь-яких обставинах.

Важливо враховувати різноманітні аспекти суспільства, такі як гендерна рівність та захист вразливих груп населення, при розробці та впровадженні заходів воєнного стану, а це сприятиме створенню більш справедливого та гуманного суспільства під час кризи. Захист культурної спадщини та освітніх інституцій є важливим аспектом забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Збереження культурної ідентичності сприяє підтримці духовного благополуччя та розумінню важливості прав людини навіть у найскладніших періодах.

Аксіологічний підхід у методології юриспруденції як основне для цього дослідження дозволяє обґрунтувати актуальність обліку аксіологічних характеристик, процесів, правоутворення та сприйняття цінностей як чинних факторів виникнення та вживання права.

АНОТАЦІЯ

Аксіологічно-правовий вимір прав людини в умовах воєнного стану представляє складну проблематику, оскільки війна ставить під загрозу основні цінності та норми, що регулюють правове поле. У таких умовах важливо зберігати високі стандарти гідності та поваги до особистості, не допускаючи їх порушень. Права людини мають бути захищені від будь-яких форм дискримінації та надмірного втручання в особисту сферу, навіть у контексті обмежень, що диктуються воєнним станом. Важливо розвивати адекватні механізми контролю та забезпечення дотримання прав людини, сприяючи стабільності та справедливості в умовах конфлікту. Підтримка аксіологічних принципів у правових нормативах може служити основою для створення прогресивного законодавства, спрямованого на захист прав людини в складних ситуаціях воєнного стану. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану вимагає ефективної системи міжнародного співробітництва та дипломатичних зусиль для запобігання порушень прав людини. Органи правопорядку та військові структури повинні дотримуватися принципів гуманітарного права та уникати будь-якої форми насильства, спрямованої на цивільне населення. Важливо акцентувати увагу на психологічному та соціальному підтриманні постраждалих, оскільки воєнний стан може суттєво підірвати їхнє психічне здоров'я та соціальну стабільність. Застосування військової сили повинно строго відповідати міжнародним нормам та стандартам, щоб запобігти перетворенню воєнного конфлікту в антигуманне та безладне становище. Сприяння принципам гуманізму та правової справедливості в умовах воєнного стану є ключовим чинником для збереження основних прав і свобод особистості.

Ключові слова: право, права людини, аксіологічно-правовий вимір прав людини, воєнний стан, конфлікти.

Література

1. Cronin-Furman K. Hypocrisy and Human Rights: Resisting Accountability for Mass Atrocities. Cornell University Press. 2022. 180 p.
2. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University Press. 2013. 333 p.
3. Hartman R., Hurst C. Five Lectures on Formal Axiology. Izzard Ink Publishing. 2019. 97 p.

4. Heep R. Analytic Philosophy Metaphysics: Philosophy Metaphysics Epistemology Axiology Logic. Káindleunlimitec. 345 p.
5. Hobbes T. The Elements of Law, Natural, and Politic. Adegí Graphics LLC. 2013. 234 p.
6. Dahl R. How Democratic Is the American Constitution? Yale University Press. 2003. 209 p.
7. Sniderman P. The Democratic Faith: Essays on Democratic Citizenship . Yale University Press. 2017. 200 p.
8. Moses D. Decolonization, Self-Determination, and the Rise of Global Human Rights Politics (Human Rights in History). Cambridge University Press. 2022. 448 p.
9. Реньов Є. В. Правові цінності: природа, значення та питання акультирації в аспекті євроінтеграції України. *Amparo*. 2021. No 4. С. 63–69.
10. Goodhart M. Human Rights: Politics and Practice. Oxford University Press. 2016. 512 p.
11. Snyder J. Human Rights for Pragmatists: Social Power in Modern Times. Princeton University Press. 2022. 328 p.
12. Alston P., Goodman R. International Human Rights. Oxford University Press. 2000. 1580 p.
13. Donnelly J., Whelan D. International Human Rights (Dilemmas in World Politics). Westview Press. 2017. 288 p.
14. Mutua M. Human Rights: A Political and Cultural Critique (Pennsylvania Studies in Human Rights). University of Pennsylvania Press. 2013. 265 p.
15. Goodhart M. Human Rights: Theory and Practice. Oxford University Press. 2022. 544 p.
16. Julie M. The Universal Declaration of Human Rights: A Cornerstone of International Law. Independently published. 2023. 70 p.
17. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: Реферат, 2007. 848 с.
18. Manent P., Hancock R., Mahoney D. Natural Law and Human Rights: Toward a Recovery of Practical Reason. University of Notre Dame Press. 2021. 176 p.
19. Burkhardt T. Just War and Human Rights: Fighting with Right Intention. SUNY Press. 2017. 224 p.
20. Fundamental Freedoms: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights. Facing History & Ourselves National Foundation, Incorporated. 2010. 280 p.

21. Москалюк Н., Слома В. Міжнародно-правові стандарти в сфері захисту прав людини та їх вплив на законодавство України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1.29. С. 37-42.
22. Wong W. We, the Data: Human Rights in the Digital Age. The MIT Press. 2023. 280 p.
23. Moyn S. Not Enough: Human Rights in an Unequal World. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press. 2019. 296 p.
24. Busby K., Muller A., Woolford A. The Idea of a Human Rights Museum (Human Rights and Social Justice Series. University of Manitoba Press. 2015. 386 p.
25. Clapham A. Human Rights: A Very Short Introduction. OUP Oxford. 2007. 210 p.
26. Rhodes A. The Debasement of Human Rights: How Politics Sabotage the Ideal of Freedom. Encounter Books. 2018. 296 p.
27. Bisset A. Blackstone's International Human Rights Documents. Oxford University Press. 2020. 528 p.
28. Duffy H. Strategic Human Rights Litigation: Understanding and Maximising Impact. Hart Publishing. 2018. 588 p.
29. Mapp S. C. Human Rights and Social Justice in a Global Perspective: An Introduction To International Social Work. Oxford University Press. 2014. 342 p.
30. Universal Declaration of Human Rights. United Nations. 2018. 14 p.
31. Shaw M. N. International Law. Cambridge University Press. 2021. 1308 p.
32. Reichert E. Social Work and Human Rights: A Foundation for Policy and Practice. Columbia University Press. 2011. 280 p.
33. Nilsen E. Understanding Social Justice: To See the End of Bias and Oppression We Need Social Change and True Equity for Everyone. Independently published. 2022. 149 p.
34. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). *Право України*. 2015. № 1. С. 13–92.
35. Stępień M., Klakla J. Law and Culture: Reconceptualization and Case Studies. Springer. 2022. 213 p.
36. Wronka J. Human Rights and Social Justice: Social Action and Service for the Helping and Health Professions. Cognella Academic Publishing. 2023. 544 p.
37. Buergenthal T., Shelton D. International Human Rights in a Nutshell. West Academic Publishing. 2017. 601 p.

38. Mapp S. C. *Human Rights and Social Justice in a Global Perspective: An Introduction to International Social Work: An Introduction to International Social Work*. Oxford University Press. 2020. 480 p.

39. Likarchuk, D., Kostyrya, I., Koval, O., Datsenko, V., Kryvoshein, V. Peculiarities of the use of political mediation in the Russian-Ukrainian war: principles of application and problems of solution. *Cuestiones Politicas*, 2022. vol. 40, № 75. p. 285–298.

40. Рабінович П.М. *Основи теорії права: навч.посібник*. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

41. Goncharuk, V., Ogiyenko, I., Shevchenko, M., Vasechko, L., Nazarchuk, O. Legal regulation of labor rights and their warranties during the war. *Ad Alta-Journal Of Interdisciplinary Research*. 2022. Volume 12. Issue 2. pp. 100-103. Special Issue.URL: <https://publons.com/wos-op/publon/53717494/>

Information about the author:

Vasechko Liudmyla Oleksandrivna,

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Fundamental
and Branch Legal Sciences Department

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

20, University Street, Kremenchuk, 39600, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8312-9250>